

MAGYAR ÍRÓK NÉMET NYELVEN

*Julia Schiff műfordítóval a magyar irodalom németországi jelenlétéről
Prágai Tamás beszélget*

– *Milyen ösztönzésre fordult a magyar irodalom felé, és fordítóként mely munkáit tartja a legjelentősebbnek?*

– Kerülő úton jutottam el magyar anyanyelvem német nyelvű tolmácsolásához. Ezt kis kitérővel kell megmagyaráznom. Magyar-német családi milióból származom. Tizenegy éves voltam, amikor 1951. június 18-án a bánági Detta nagyközségből szüleimmel és testvéreimmel együtt kitelepítettek a Bărăgan sztyeppéjébe. Ott minden átmenet nélkül román tannyelvű iskolába kerültem, ez számomra egyirányú vágányt jelentett. Látogatás nélkül végeztem középiskolai tanulmányaimat, és a román érettségi után – miután a deportálásból 1956-ban visszatérhettem – az ugyancsak román tannyelvű kétéves pedagógiai intézetben szereztem meg első, tanítónői oklevelemet, amellyel az Arad megyei Majlátfalván tanítónősködtem, majd a Temes megyei Vojtek község összevont négyosztályos magyar tagozatát vezettem. Ezt a tagozatot működésem alatt bezárták és beolvastották a román általános iskolába. Az elkövetkező küzdelmes évek alatt különböző állásokban próbáltam megvetni lábamat Temesváron a továbbtanulás reményében. 1974-ben látogatás nélkül végeztem el a Temesvári Egyetem filológiai fakultását román-francia szakon, 1975-ben pedig Bukarestben irodalmi és a szépművészeti fordítói oklevelet szereztem. Továbbra is a tanügyben dolgoztam, de egyúttal elkezdtem fordítani is a számomra egyaránt jól megközelíthető román-magyar-német nyelvi háromszögben. Akkoriban még csak a németből (és nem németre) mertem fordítani. Célomul tűztem ki az együtt élő kisebbségek és a román többség közötti kulturális kapcsolatok elősegítését, ugyanakkor a kortárs magyar irodalom ismertetését is. (Románra ültettem át szemelvényeket Déry Tibor, Szilvási Lajos, Sánta Ferenc, Gozdu Elek stb. írásaiból). Fordításaim megjelentek a helyi Szabad Szó, a román Orizont hasábjain, a temesvári magyar és román irodalmi kör kiadványában, antológiákban, de a kolozsvári Utunk és a bukaresti Flacăra is hozta őket. Sajnos rövidesen rájöttem, hogy az államilag támogatott irányzat sokkal inkább az államnyelv lefordítása a kisebbségek nyelvére, mintsem a ki-

sebbségi irodalom román nyelven való ismertetése. Ezenkívül a cenzúra avatatlan keze a fordításokat sem kímélte. Első nagy fordításom Mandics György *Ion Barbu* „*Gest închis*” (*Ion Barbu* „*Zárt jel*”) című kritikakötete volt. Amikor 1984-ben a bukaresti Eminescu Kiadónál megjelent, már három éve Münchenben éltem családommal. Még kitelepülésem előtt Irene Mokka temesvári német költőnő verseit fordítottam magyarra nyelvgyakorlás céljából; ezek a versek 1996-ban a bukaresti Kriterion Kiadó gondozásában jelentek meg a kétnyelvű *Keine Blüte Kein Weg / Se virág se út* című kötetben, amelyhez Szász János írt nagyon szép előszót.

Az új hazában tökéletesítenem kellett német nyelvtudásomat – ez évekig komoly terhet rótt rám. Így adódott, hogy saját írásaim (versek, elbeszélések, esszék, könyvmegbeszélések, kultúrtörténeti írások) előbb kerültek sajtó alá Németországban, mint fordításaim. A német nyelvre irányuló koncentráció évekre árnyékba borított minden egyéb nyelvet. Sokáig úgy éreztem, hogy románul vagy magyarul egy levelet se tudnék megírni. Azután apránként próbálkozni kezdtem román és magyar líra- és prózafordításokkal. Lefordítottam és elhelyeztem németországi és osztrák irodalmi lapokban Babics Imre haikuit, Péterfy Gergely két elbeszélését, Fenyvesi Ottó verseit, Krasznahorkai László egyik elbeszélését. A müncheni Südstdeutsche Vierteljahresblätter című irodalmi folyóirat 1995-től közli magyar nyelvű lírai összeállításaimat. (Eddig Arató Károly-, Parancs János-, Petrőczy Éva-, Pilinszky János-, Szécsi Margit-, Tornai József-, Zalán Tibor-, Csoóri Sándor-, Tóth Erzsébet-, Gergely Ágnes-, Kalász Márton-, Vasadi Péter-, Fodor András-, Gömöri György-, Orbán Ottó-, Rakovszky Zsuzsa- és Vörös István-fordításaim jelentek meg.) 1999-ben a frankfurti könyvvásáron bemutatták Zalán Tibor *és néhány akvarell* című kötetének, valamint Kalász Márton *Sötét seb* című könyvének általam fordított, kétnyelvű változatát. Utóbbi egy, férjemmel, Schiff Róberttel együtt átdolgozott válogatásban, *Dunkle Wunde* című 2002-ben alatt kiadta a neves tübingeni Wunderhorn Kiadó is. Több román verstolmácsolásomat, valamint Oravecz Imre *Halászóember* című kötetének egy ciklusát lehozta a müncheni Neue Sirene című irodalmi folyóirat. Kalász Márton *Tizedelőcédulák* című dokumentációjának fordítását férjemmel együtt készítettem; 2002-ben megjelent folytatásokban a budapesti Neue Zeitungban, kötet formában pedig ugyancsak 2002-ben a budapesti Neue Zeitung Alapítvány könyvsorozatában *Dezimierungszettel* címmel. Gömöri

György és Fenyvesi Ottó verseinek kötetnyi fordításanyaga még kiadásra vár.

A fiatal német irodalom Magyarországon való ismertetésére vonatkozó első próbálkozásaimat érdeklődéssel fogadták a budapesti 2000 és a veszprémi Vár Ucca Műhely című folyóiratok. Érdekesként megemlítem, hogy a marosvásárhelyi Mentor Kiadó felvette 2004-es kiadói tervébe a Münchenben németül megjelent *Steppensalz* című kitelepítés-, kor- és családtörténeti regényem magam fordította magyar változatát.

– *A magyar irodalom (kiváltképp az utóbbi időben) számos németországi sikert könyvellhet el – elsősorban Kertész Imre Nobel-díjára utalhatunk. Mégis idehaza sokszor hallani a panaszt, hogy értékes és egyedülálló irodalmunkról nem vesz tudomást megfelelőképpen a nyugati közönség. Ön mit gondol a magyar irodalom németországi jelenlétéről?*

– A magyar irodalom fontos helyen szerepel a német köztudatban, nemcsak a Nobel-díjas Kertész Imre, hanem a rendszeresen fordításban publikált Esterházy Péter, aki a német könyvkereskedés békedíjának idei jelöltje, továbbá Nádas Péter, Konrád György, Dalos György könyvei által is. Persze Márai Sándor könyvei is az utóbbi évek nagy irodalmi sikerének számítanak. Szilágyi Istvánnak, Ottlik Gézának, Krasznahorkai Lászlónak is sikerült a betörni a piacra. Ellenben teljesen indokolt az a hazai panasz, hogy ezzel szinte ki is merül a Németországban forgó nevek listája. Szélesebb körű orientációra lenne szükség, különben megrögződik a már kialakult egyoldalú ítélet, amelyhez a piacgazdaság törvényei szerint dolgozó kiadók is alkalmazkodnak. Ez természetesen maga után vonja azt is, hogy kevés fordító tud magyar fordításokból megélni. Gahse Zsuzsanna, Kárpáti Pál és Skirecki Pál, Virágh Krisztina, Rellé Ágnes nagyjából fedezi is a szükségletet. Egy negyvenéves korában idecsöppent fordító lehetőségei korlátozottak. Keservesen tapasztalom, hogy az ismeretlen vagy kevésbé ismert szerzőktől általam fordításra ajánlott könyveket egyre-másra elutasítják. Így például aktualitása dacára nem sikerült elhelyeznem a vajdasági Végel László *Exterritorium* című, a balkáni háború kisebbségi szemszögből megírt naplószerű kötetének nyomdakész fordítását, noha a fordítás költségeit a Magyar Könyv Alapítvány fedezte volna. Ugyanígy hiába próbáltam meg Sükösd Mihály *Egy államférfi nehézségei (vizsgálati fogság)* című kötetét révbe juttatni. Ezek fájdalmas csalódások a fordító számára, aki – mint jómagam, azelőtt, 15 éven át a müncheni egyetemen való teljes elfog-

laltságom mellett, azután pedig szabadúszóként – rengeteg időt és energiát fordít erre a hiábavalónak ítélt munkára.

– *Kikből lesznek sikeres írók Németországban, milyen jellegű alkotásokat fogad szívesen a német anyanyelvű közönség?*

– A magyar holokauszt rögzítése mindmáig kedvező fogadtatásra talál Németországban. De az az író, aki a magyar jellegzetességet és valóságot történelmi, társadalmi, családi stb. viszonylatban megkapóan és meggyőzően érzékelteti, szintén sikerre számíthat.

– *Nehéz vagy könnyű magyar irodalmat német nyelvre fordítani? Melyek a speciális problémák?*

– A magyaroknak Európában alig vannak nyelvrokonai. Ezért úgy vélem, magyarból fordítani a célnyelvtől függetlenül eleve nehéz. A fordítónak minden ízében – tehát anyanyelvi szinten – ismernie kell a magyart ahhoz, hogy a szintén anyanyelvként kezelt német megfelelőket megtalálja. Ezért előnyös helyzetben vannak a többnyelvű fordítók. Persze a klasszikus buktatókon kívül (mint a névelők kérdése vagy a szórend) akad bőven az iránynyelvbe át nem ültethető, illetve csak körülírással megoldható kifejezés is. Ezért a fordító sziszifuszi munkája sosem párosul a tökéletesség érzésével. Albert Camus a fordítót boldog embernek véli. Szerintem soha nem lehet az.

– *Ha a műfordítás kérdése szóba kerül, felmerül a segítő, támogató intézményeké is. Mennyire érzi intézményi, állami szinten támogatottnak a magyar irodalom külföldi reprezentációját?*

– Jómagam nem részesültem fordítóként semmiféle németországi támogatásban. Ellenben 2001-ben magyar fordítói ösztöndíjjal tartózkodtam a balatonfüredi Magyar Fordítóházban. Ott fejeztem be Fenyvesi Ottó *Amerikai improvizációk* című lírakötetének fordítását, és ott dolgoztam Kalász Mártonnak a magyarországi németek 1946–1948-os deportálásáról szóló dokumentációján. Persze a magyar irodalom külföldi reprezentációjának németországi támogatása – bizonyos keretek között – valóság: fordítói ösztöndíjak, továbbá a részvétel a straeleni európai fordítói kollégiumon és a berlini fordítók műhelyében, valamint az íróotthonokban megrendezett fordítói szemináriumokon biztosítják a magyar fordítók továbbképzését és csekély mértékben megélhetésüket is. A fordítói honoráriumok ugyanis – ha a fordításért egyáltalán jár illetmény – jóformán csak névlegesek. Most folyik a küzdelem a tisztességes fordítói szerződések és a méltányos fordítói díjazás érdekében. A befutott magyar írók és költők esélyesek németországi irodalmi díjakra, élhetnek a lehetőséggel,

hogy intézmények által kiírt irodalmi ösztöndíjakat megpályázzanak. Tudomásom szerint állami támogatás viszont nem létezik.

– *Ha magyar író sikeres akar lenni német nyelvterületen, Ön szerint mit kell ezért tennie?*

– Minden írónak, aki Németországban szeretne publicitást elnyerni, be kellene kerülnie az irodalmi fórumok tudatába. Egy DAAD-ösztöndíj, egy meghívás a berlini Literarisches Colloquiumba, esetleg valamelyik irodalmi díjra vagy egy íróotthonban (mint például a München melletti Villa Waldbertában) való tartózkodásra beadott pályázat valószínűleg sikeresen egyengetné a németországi érvényesülés útját. A német nyelv elsajátítása fontosnak bizonyul már csak a felolvasások miatt is. Az első kötettel azután bemutatkozhat a szerző a Lipcsei vagy a Frankfurteri Könyvvásáron. A közönség az évente megjelenő könyvek át nem tekinthető sokasága miatt az írások jellegétől függetlenül érdeklődéssel fordul minden kiadvány felé, amelyre a média felhívja a figyelmét.